

І.Д.БЕХ,
дійсний член НАПН України,
доктор психологічних наук, професор
(м.Київ)

В.Сухомлинський: два періоди дитинства – два образи Я

У статті автор розкриває нам суть двох періодів дитинства В.О.Сухомлинського, характеризує образ Я молодшого школяра.

Ключові слова: дитинство, період, образ.

Наш освітнянський час – це невідпинний поступ у оновленні усього простору, який має забезпечити повноцінний цілісний розвиток підростаючої особистості. Ми прагнемо запропонувати нетрадиційні системи навчального змісту, оригінальні форми і методи його свідомого засвоєння учнем. Інноваційна технологія стала справжньою візитівкою нашої психолого-педагогічної науки і практики. І в цьому плані ми маємо безперечні успіхи: вони пов'язані з теоретичним і практичним освоєнням ідей діяльнісного, компетентнісного та інтегративного підходів, які пронизують теперішні освітні стандарти.

Ця сучасна освітня стратегія, на нашу думку, має доцільно враховуватися в системі „дошкілля – початкова школа”, зокрема при визначенні перспективних і найближчих цілей, змісту та методів, за допомогою яких дані цілі можуть бути успішно досягнуті у дошкільному періоді розвитку дитини. Практично це пов'язано з організацією життєдіяльності дитини-дошкільника. Педагоги і батьки мусять доцільно вводити дитину якраз у її спосіб життя, у властиві лише їй форми стосовно пізнання світу людей і світу речей.

Всі їхні навчально-виховні зусилля мають бути спрямованими на забезпечення вільного (підкреслимо вільного, а не примусового) переходу дитини від дошкільного до молодшого шкільного віку. Зважимо на те, що лише людині дано дар майбутнього. Теперішнє людини не може розглядатися як замкнута система, воно пронизується у буквальному розумінні майбутнім. Звідси цілі, наміри, ідеали: все це майбутнє підростаючої особистості, яке визначає теперішнє – буде воно продуктивним чи розвивально гальмівним.

Згадаймо у цьому зв'язку Л. Виготського, який характеризував дитячу гру як вправу на майбутнє, тобто, те, що мало ігрову форму, перетворюється у реальну дію, більше того, у діяльність і пізнавальну, і предметно-перетворювальну, і художню і (що особливо важливо) духовно-практичну.

Від ефективності життєдіяльності дитини-дошкільника залежатиме її готовність до школи. Коли ми говоримо про готовність дитини до школи, то маємо на увазі не її готовність до навчального заняття як такого, а до нового вікового періоду її розвитку. Це означає, що у дошкільника мають бути сформовані ряд здібностей, на основі яких він неупередливо увійде як молодший школяр у новий віковий період і провідну для цього віку навчальну діяльність. Йдеться про такі здібності як розвиток продуктивного мислення і уяви, здібність орієнтуватися у певних проблемах, наявність раціональних і емоційних складових діяльності, узгодженість смислової і операційно-технічної сторін діяльності, орієнтація на образ дорослого як персоніфікатора власних можливостей дитини. На їх основі у молодших школярів формуватиметься широке коло вмінь, необхідних для побудови навчальної співпраці і спілкування з учителем і ровесниками.

Тому щоб дитина-дошкільник набула цих здібностей, її слід систематично вводити у систему навчально-виховних ситуацій, які створюються дорослими, і якими вони керують. Покладатися лише на спонтанність дошкільника у цьому плані видається недоцільним.

Д. Ельконін у цьому зв'язку говорив про позицію школяра, однак це утворення, на його думку, не пов'язується лише з новою мотиваційною структурою, що забезпечує успішність навчальної діяльності. Через позицію школяра початківця по-іншому сприймає світ, ставиться до нього, тобто ця позиція просвітлює будь-яке ставлення школяра до людського і природного довкілля.

Яким же уявляється В. Сухомлинському образ Я дитини у контексті шкільного майбутнього? Його загальна наукова метаустановка цілісності стосовно цієї проблеми проявляється з усією виразністю. Лише у єдності процесу свідомості й самосвідомості, на думку педагога, можливе об'єктивне тлумачення цієї психологічної реальності. Дитина-дошкільник осмислює (а не лише сприймає) оточуючий світ і усвідомлює сама себе. При чому від ступеню осмисленості зовнішнього світу залежить ступінь саморозуміння.

Це досить важливе судження у тому плані, що ці два фундаментальні процеси, які задають структуру образу Я, мають розгортатися синхронно. Звичайно, враховуючи вікові психічні можливості дитини-дошкільника.

Прикметно, що В. Сухомлинський задає методологічну рамку для осмислення процесу саморозуміння, вичленяючи параметри активності й діяльності, що репрезентують розвинену особистість дошкільника.

Відтак, для вченого питання підготовки дитини до школи є очевидним, яке не підлягає дискусії. „Інколи доводиться чути від батьків: навіщо вчити дитину до того, як їй іти до школи? Краще, коли вона не знатиме до школи жодної букви. Цю глибоку помилку, на жаль, поділяють і окремі вчителі, радячи батькам: не треба турбуватися про запас знань майбутнього школяра. Прийде до школи – навчиться” [4, с.173]. Важливо, що В. Сухомлинський у освоєнні дитиною навколишнього середовища педагогу надавав керованості цього процесу. Тому він наголошував, що „батькам, особливо молодим, треба оволодіти елементарними знаннями як про шкільне, так і дошкільне виховання” [Там само, с.173]. Можна говорити про те, що В. Сухомлинський розглядав дорослого (батька, педагога) як посередника між зовнішнім світом і дитиною, і вважав, що лише за цієї умови гармонійно розвиватиметься її образ Я. Його компонентами (за такої позиції дорослого) стають знання, уявлення, інтереси, почуття, цінності. Якраз від дорослого залежатиме широта цих пізнавальних надбань та багатство емоційно-моральних переживань. Тому слід зробити все, щоб у дитини-дошкільника були попереджені обмеженість його пізнавальної сфери й убогість почуттів. Тож як педагогічний імператив звучить думка В. Сухомлинського, згідно з якою, „готуючи дитину до майбутнього навчання в школі, треба дбати передусім про багатство і багатогранність її духовного життя” [Там само, с. 175].

У образі Я дошкільника, за В. Сухомлинським, потужно мають бути представлені результати розумового розвитку, а саме мисленнєві, мнемічні, комунікативні, сенсорні здібності. Важливо, що вчений не ототожнює їх з відповідними результатами навчання, як це подекуди роблять сучасні науковці.

Можна констатувати, що модель образу Я дошкільника, яку утверджував великий педагог, ґрунтувалася на трьох іпостасях: розумі, духовності, творчості. Саме у просторі цих утворень має розгортатися повноцінний навчально-виховний процес дитини дошкільного віку, що дозволить їй неусуперечливо перейти у наступний онтогенетичний період розвитку.

З приходом до школи дитина вперше має справу з соціально нормованою діяльністю. Тепер це не приватна її справа: навчальна діяльність з самого початку виступає як одна із важливих соціальних функцій учня. Звідси й відповідні соціальні норми як вимоги, яких він мусить свідомо дотримуватися. Через виконання цієї нової діяльності визначаються всі відносини дитини з дорослими і ровесниками, у сім'ї і поза школою, ставлення до себе і самооцінка. У цьому полягає найважливіша виховна функція шкільної освіти, функція формування особистості.

Образ Я молодшого школяра зумовлюється конкретністю, образністю та емоційністю думок, суджень, поведінки. В. Сухомлинський у цьому плані наголошує: „Емоційність духовного життя 3-4 річної дитини не можна порівняти з емоційністю духовного життя 6-7 річної дитини. Якщо дошкільник емоційно реагує головним чином на ті чуттєві властивості речей і явищ навколишньої дійсності, які тією чи іншою мірою можуть позначатися на дитині чи її рідних, то дитина 6-7 років своїми почуттями переживає ставлення до широкого кола властивостей і якостей життєвих явищ. Її емоційне ставлення до предметів, явищ, до людей є ніби оцінкою навколишнього світу” [5, с.241].

Звичайно, що емоційне відображення молодшим школярем навколишньої дійсності є не постійним, вона змінюється на інші форми виявлення. Усе більшої ваги набуває причинно-наслідкове мислення. В. Сухомлинський прагнув, щоб на основі цього типу мислення у дитини формувалось стійке уявлення про соціальну справедливість і набувалась її значущість у духовному образі Я молодшого школяра. Таке укорінення набутих навчально-виховних надбань учня у власному образі Я відбувалось завдяки реалізації В. Сухомлинським власної концепції взаємозв'язку мислення і почуттів у дітей молодшого шкільного віку. Зазначимо, що у новітніх підходах до створення розвивальних навчально-виховних технологій положення цієї концепції повністю не враховуються, що значно збіднює їх розвивальні можливості. Тож нам потрібно взяти для методичного оснащення навчально-виховного процесу ідеєю цієї концепції, сутність якої полягає у намаганні „посилити емоційний вплив окремих елементів навколишнього світу, особливо тих, у яких узагальнюються важливі суспільні явища, людські взаємини, діяльність” [Там само, с.243].

Істотною складовою образу Я молодшого школяра виступає мовленнєвий компонент, який у цьому віці обслуговує когнітивно-емоційні процеси, надаючи їм достатньої осмисленості й узагальненості. У результаті цього образ Я молодшого школяра набуває якості стійкості, що

визначає напрям його розвитку у наступних вікових періодах. Звернемо увагу на наступну думку В. Сухомлинського: „Чим менше, – говорить педагог, – слово передавало образи безпосереднього сприймання, тим гірше сприймалася ідея і, що особливо важливо, слабшало емоційне ставлення дитини до навколишнього світу” [Там само, с.246].

Ядром образу Я молодшого школяра є його моральні утворення. У молодшому шкільному віці вже закладаються основи моральних почуттів. Такі поняття, як добро і зло, справедливість і несправедливість, правда і брехня, щирість і лицемірство, вірність і зрадливість, краса і паскудство, що усвідомлюється у цьому віці в образі яскравих картин і уявлень, лишаються в емоційній пам’яті на все життя. Духовне життя у цьому віці має спрямовуватися і переживатися дитиною на зразках прекрасного, того, що має велику притягальну силу, і щоб погане не лише правильно трактувалося, а й активно засуджувалося.

Робота молодшого школяра над цими етичними опозиційними утвореннями, на думку В. Сухомлинського, може бути успішною за умови включення його у колектив ровесників. Річ у тім, що колектив у дитячому житті молодших школярів відіграє значну і своєрідну роль. Молодші школярі колективно переживають, почувають, висловлюють своє ставлення до навколишнього світу. Якщо в старшому віці учень виділяється більш-менш сталими рисами своєї особистості в процесі самостійної діяльності, що відбувається поза колективом, то в молодшому шкільному віці ця здатність лише починає розвиватися, й умовою розвитку індивідуальності в цьому напрямку є ідейна насиченість життя колективу.

Якраз у такому суспільному просторі й відбувається велике духовне дійство: колективний образ Я трансформується у індивідуальний образ Я молодшого школяра, який він утілює у конкретних діях і суспільно значущих вчинках.

Здійснений нами науковий екскурс у внутрішні світи дошкільників і молодших школярів у контексті їхніх образів Я дозволяє наголосити на необхідності створення доцільної змістової і методичної наступності, щоб кращі внутрішні надбання одного віку ставали досвідним підґрунтям подальшого розвитку підростаючої особистості.

Україна має таланти не лише для влаштування художніх шоу. Наші педагогічні таланти широко визнані, і в цьому творчому сузір’ї, зірка В. Сухомлинського найбільш яскрава. Тож давайте дієвіше використовувати її світло для сходження підростаючої особистості до високої духовності.

Список використаних джерел та літератури:

1. Бех І. Д. Виховання особистості: Сходження до духовності : наук. видання / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2006. – 272 с.
2. Бех І. Д. Психологічні джерела виховної майстерності : навч. посіб. / І. Д. Бех. – К. : Академвидав, 2009. – 248 с.
3. Выготский Л. С. Развитие личности и мировоззрения ребенка / Л. С. Выготский // Психология личности (тексты). – М., 1982. – С. 161.
4. Сухомлинський В. О. Батьківська педагогіка / В.О. Сухомлинський. – К.: Радшкола, 1978. – 267 с.
5. Сухомлинський В. О. Вибрані твори. В 5-ти т. / В.О. Сухомлинський. – Т.1. – К.: Радшкола, 1976. – 654 с.

Анотація

И.Д.Бех

В.Сухомлинский: два периода детства – два образа Я

В статті автором розкривається сутність двох періодів дитинства В.А.Сухомлинського, характеризується образ Я молодшого школяра.

Ключевые слова: *детство, период, образ.*

Summary

I.D.Bekh

V.Sukhomlyns'kyi: Two Periods of Childhood – Two Images of I

The author of the article reveals the essence of two periods of V.O.Sukhomlyns'kyi's childhood, characterizes the image of junior pupil's I.

Key words: *childhood, period, image.*

Дата надходження статті:

„2” вересня 2011 р.